

‘TOEKOMST TE HUUR’

Migratie, etniciteit en stigmatisering: de Robert Taylor Homes in Chicago en de Bijlmermeer in Amsterdam

Migration, ethnicity and stigmatization: the Robert Taylor Homes in Chicago and the Bijlmermeer in Amsterdam

In this article a comparison is made between the Robert Taylor Homes in Chicago, possibly the most extreme example of the pathologies that can occur in an American black ghetto, and the Bijlmermeer in Amsterdam. The Bijlmermeer is a series of high rise buildings in Amsterdam with a high number of non Dutch inhabitants. Special attention is paid to one of these buildings, the Glijphoeve. During its short existence (1972-1983) the Glijphoeve, with a population that for 90 percent existed of Surinamese, was the closest thing to an American ghetto that ever existed in the Netherlands. In both cases the decision to build high rise flats was made because architects and city planners believed that in this way better living conditions could be created. Both projects were extreme failures. Though there are significant similarities, in the end the differences seem to have been more important, the most important being the extremity of the American situation and the very different role of governments and governmental institutions.

Gettovorming in moderne industriesteden is lange tijd gezien als een typisch Amerikaans probleem. Alleen daar waren wijken waar extreme etnische concentratie, segregatie en armoede op een dusdanige wijze samenvielen dat van getto's kon worden gesproken en dan nog alleen waar het ging om zwarte woonwijken. Europese landen waren etnisch veel homogener. Er waren wel arme wijken, maar daar was veel meer sprake van een klasseprobleem. De bewoners hadden voldoende kansen, zeker in de jaren vijftig en zestig, om zich sociaal te verbeteren. Dat veranderde na de jaren zestig. Migratie, eerst door dekolonisatie, later door tekorten op de arbeidsmarkt en nog weer later door gezinshereniging en de komst van asielzoekers en illegalen, maakte ook Europese landen etnisch veel meer gemengd. Er ontstonden woonwijken met een sterke concentratie van migranten, waar net als in de Amerikaanse getto's sprake was van een concentratie van armoede, criminaliteit en werkloosheid. Dit soort wijken wordt tegenwoordig in Frankrijk aangeduid met de term 'banlieu' en in Nederland als 'probleemwijk'.

De Franse socioloog Loïc Wacquant stelde zich de vraag in hoeverre deze wijken vergelijkbaar zijn met Amerikaanse getto's. Hij constateerde grote verschillen. De omvang van de problemen is in de Verenigde Staten veel groter dan in Europa. De historische achtergrond is anders en overheden voerden een ander beleid. In Europa is altijd geprobeerd segregatie tegen te gaan, terwijl Amerikaanse overheden segregatie vaak actief hebben bevorderd. Belangrijk is verder dat Amerikaanse getto's worden bewoond door slechts één etnische groep, zwarte Amerikanen, terwijl in Europa de probleemwijken worden bewoond door zeer veel verschillende etnische groepen. In de Verenigde Staten is ras de bepalende factor, in Europa klasse. Gettobewoners in de Verenigde Staten hebben een 'phenotypical and cultural marker' die hen automatisch verraaft als bewoner van wat Wacquant de *Red Belt* noemt. Het betekent dat zwarte Amerikanen heel moeilijk kunnen ontkomen aan het stigma dat is verbonden aan de kleur van hun huid, terwijl in Europa sprake is van een buurtstigma waaraan bewoners zich veel makkelijker kunnen onttrekken.¹

In dit artikel wil ik de door Wacquant begonnen discussie verder voortzetten. Ik zal dat doen door niet Frankrijk, maar Nederland met de Verenigde Staten te vergelijken. Ik zal me beperken tot twee woonwijken, de Robert Taylor Homes in Chicago en de Bijlmermeer in Amsterdam. Beide wijken hebben een aantal zaken gemeen. Ze liggen ingeklemd tussen snelwegen en spoorbanen en zijn daardoor geïsoleerd van de rest van de stad. De wijken zijn gebouwd in de jaren zestig en bestaan/bestonden uit reusachtige hoogbouw flats. De keuze voor gigantische wooncomplexen was gestimuleerd door de ideeën van de Frans Zwitserse architect Le Corbusier. Le Corbusier wilde radicaal breken met traditionele vormen van wonen en werken. Hij verachtte oude steden, met straten waar alles door elkaar gebeurde, waar je kon wonen, werken, winkelen, een restaurant kon bezoeken, kon flaneren en waar trams auto's en fietsen reden. In de stad van de toekomst zouden alle menselijke activiteiten moeten worden gescheiden. Alles zou zijn eigen plaats krijgen. De mensen zouden vanuit hun hoogbouw flats neerkijken op fraai aangelegde parken. In deze extreem geordende samenleving zou de mens van de toekomst het ware geluk vinden.²

Binnen de geschiedenis van de Bijlmer zal speciale aandacht worden besteed aan de flat Gliphoeve. De Gliphoeve bestond tussen 1971 en 1983. Terwijl de andere Bijlmer flats nog steeds een etnisch gemengde bewonersgroep kenden, was de Gliphoeve vrijwel vanaf het begin etnisch homogeen. De overgrote meerderheid van de bewoners, op een gegeven moment meer dan 90 procent, was zwart en afkomstig uit Suriname of de Nederlandse Antillen. Dit was een

---

1. Loïc Wacquant, *Urban outcasts. A comparative sociology of advanced marginality* (Cambridge 2008).

2. Le Corbusier, *La Ville Radieuse: Éléments d'une doctrine d'urbanisation pour l'équipement de la civilisation machiniste* (Boulogne 1935).

situatie die veel meer overeenkomsten vertoonde met een Amerikaans getto. Een dergelijke extreme concentratie van één etnische groep is, bij mijn weten, noch in Nederland noch in Europa eerder, of later, voorgekomen.

Zowel de Robert Taylor Homes als de Bijlmer is een mislukking geworden. De Bijlmer zit midden in een proces van volledige renovatie en de Robert Taylor Homes zijn inmiddels afgebroken. In dit betoog wil ik de geschiedenis van deze twee wijken vergelijken. Gekeken zal worden naar de architectuur, de bevolkingssamenstelling, de woonproblemen, het overheidsbeleid en de beeldvorming in de ogen van de (blanke) buitenwereld. Hoewel er goede argumenten zijn om de Bijlmer te vergelijken met Europese probleemwijken, zoals de Franse 'banlieus', is er toch bewust gekozen voor een vergelijking met Amerikaanse getto's. In dat land wordt nog steeds het meeste relevante onderzoek verricht naar migratie, etniciteit en daar aan verbonden economische en sociale problemen. Het is dat onderzoek waarnaar Europees onderzoek naar grootstedelijke etnische problemen met grote regelmaat verwijst. 'Amerikaanse toestanden' zijn het referentiepunt niet alleen voor Europese onderzoekers, maar ook voor politici, beleidsmakers en journalisten. Zij zien niet alleen overeenkomstige problemen, maar ook een overeenkomstige cultuur. Jonge Bijlmerbewoners spiegelen zich veel meer aan de Amerikaanse gettocultuur dan aan hun eigen oorspronkelijke etnische cultuur, zoals is te zien aan kledingstijl, taalgebruik en muzikale voorkeur. De keuze voor deze vergelijking betekent niet dat wij in Europa al in dezelfde situatie terecht zijn gekomen als in de Verenigde Staten. Het gaat erom erachter te komen waarom dat (nog) niet is gebeurd en hoe wij dat in de toekomst kunnen vermijden.

Chicago en de Robert Taylor Homes

In 1965 publiceerde de *Chicago Daily News* een serie artikelen over de snel verslechterende leefomstandigheden in de Robert Taylor Homes, een hoogbouw complex voor zwarte bewoners, dat drie jaar eerder was geopend. Liften waren voortdurend kapot, de centrale verwarming functioneerde slecht en er was veel overlast door vandalisme en straatgeweld. Mensen met een vast inkomen vertrokken en werden opgevolgd door de allerarmsten, vooral eenoudergezinnen met aan het hoofd een bijstandmoeder.³ De naam van de Robert Taylor Homes zou al gauw synoniem worden met geweld, drugs en extreme onveiligheid. Geen gewone mislukking maar een hel op aarde waar geen gewone burger zich durfde te wagen. Wat ging er mis?

De woonwijken waar de eerste generatie zwarte zuidelijke migranten in terecht kwam, toen tijdens en na de Eerste Wereldoorlog de migratie uit het

3. D. Bradford Hunt, 'What went wrong with Public Housing in Chicago? A history of the Robert Taylor Homes', *Journal of the Illinois State Historical Society* 94 (2001), 96-123.

Zuiden op gang kwam, hadden vanaf het begin een ander karakter dan de woonwijken van de Europese migranten. Blanken accepteerden geen zwarte migranten in hun woonwijken. Een coalitie van blanke organisaties van huis-eigenaren, makelaars en banken, maakte het voor zwarten bijna onmogelijk woonruimte te vinden buiten de wijken die waren aangemerkt als zwart. Indien nodig werd daarbij geweld gebruikt.⁴ Terwijl Europese etnische wijken altijd een gemengde bevolking hadden, waar zelden meer dan 50 procent van de bevolking dezelfde etnische achtergrond had, waren zwarte woonwijken al heel snel exclusief zwart. Al in de jaren twintig kon van een getto worden gesproken.

Tussen 1945 en 1960 ontstond het ‘tweede getto’, een term voor het eerst gebruikt door de Amerikaanse historicus Arnold Hirsch.⁵ Anders dan het ‘eerste getto’, dat was ontstaan door beslissingen van individuele burgers en particuliere organisaties, was het ‘tweede getto’ nadrukkelijk ook het resultaat van overheidsbeslissingen. Het wegtrekken, in dezelfde periode, van blanke stadsbewoners naar de buitenwijken en de veranderende economische positie van de binnensteden, waar de fabrieken verdwenen en plaatsmaakten voor kantoorgebouwen en dienstencentra, waren andere belangrijke factoren in het ontstaan van het tweede getto. Kenmerkend voor het ‘tweede getto’ waren isolatie en werkloosheid. Zwarte woonwijken grensden niet meer aan blanke wijken, maar aan spoorbanen, autowegen en lege fabrieksterreinen. De groeiende isolatie van zwarte Amerikanen in de naoorlogse periode bracht de sociologen D. Massey en N. Denton ertoe te spreken van hypersegregatie.⁶

In 1949 en 1954 nam het Amerikaanse Congres twee *Congressional Housing Acts* aan. Er werd geld gereserveerd om in achterbuurten grond op te kopen, de gebouwen tegen de vlakte te gooien en nieuwe betere huizen te bouwen voor de stedelijke armen. Op dat moment werd de Chicago Housing Authority, die verantwoordelijk was voor het huisvestingsbeleid, geleid door hervormers als Elisabeth Wood en Robert Taylor. Zij wilden de *Housing Acts* gebruiken om raciaal gemengde woonprojecten op te zetten. Het stadsbestuur was hier tegen, al werd het niet openlijk gezegd.⁷ Blanke bewonersverenigingen en ondernemersorganisaties oefenden druk uit op het stadsbestuur om niet toe te geven aan de CHA. Zij wilden zwarten niet alleen weghouden uit blanke woonwijken, maar ook uit de buurt van de belangrijkste winkelgebie-

---

4. Zie bijvoorbeeld: St. Clair Drake en Horace Cayton, *Black Metropolis. A study of negro life in a northern city* (New York 1962) en Thomas Lee Philpott, *The slum and the ghetto: Neighbourhood deterioration and middle class reform, Chicago 1880-1930* (New York 1978).

5. Arnold Hirsch, *The making of the Second Ghetto: Race and housing in Chicago, 1940-1960* (Cambridge, Mass. 1983).

6. Douglas Massey en Nancy Denton, *American Apartheid; Segregation and the making of the underclass* (Cambridge, Mass. 1993).

7. Martin Meyerson en Edward C. Banfield, *Politics, planning and the public interest* (Londen 1964) 25.

Een deel van de Robert Taylor Homes. Foto afkomstig uit Devereux Bowly jr., The Poos-house. Subsidized housing in Chicago 1895-1976 (Carbondale 1978) 125.

den en kantoorcentra. De sympathie van burgemeester R.J. Daley en de rest van het stadsbestuur lag duidelijk bij de voorstanders van segregatie. Onder de opvolger van Elisabeth Wood, William Kean, zou de CHA een beleid gaan voeren dat beter paste bij de plannen van het stadsbestuur.⁸ Intussen was al begonnen met het platleggen van grote delen van zwarte woonwijken, niet alleen om er nieuwe huizen te bouwen, maar ook om ruimte te scheppen voor autowegen en kantoorgebouwen. Tegen deze achtergrond moeten planning en uitvoering van de Roger Taylor Homes worden gezien.

Hoogbouw als oplossing voor de huisvestingsproblemen in de stadscentra was in de jaren veertig en vroege jaren vijftig populair onder Amerikaanse stadsplanners en architecten. Zij waren beïnvloed door de ideeën van Le Corbusier die hoge verwachtingen had van grote wooncomplexen temidden van

8. Adam Cohen en Elizabeth Taylor, *American pharaoh. Mayor Richard J. Daley; his battle for Chicago and the nation* (Boston/New York/London 2000) 108-112; D. Bradford Hunt, *Blueprint for disaster. The unraveling of Chicago Public Housing* (Chicago 2009) 109, en Roger Biles, 'Race and housing in Chicago', *Journal of the Illinois State Historical Society* 94 (2001) 31-38.

parken en groene recreatie gebieden.⁹ Ook burgemeester Daley was voorstander, maar hij had andere motieven. Bouwgrond in Chicago was schaars en duur. Er was daardoor maar weinig grond beschikbaar voor huisvesting van de zwarte bevolking. Hoogbouw zou een maximum aan woonruimte opleveren, ten koste van een minimum aan grond. Het enthousiasme voor hoogbouw bij de CHA en de stedelijke machthebbers leidde tot de bouw van de Henry Horner Homes in 1957, de Stateway Gardens in 1958 en Cabrini Green in 1962, allen bedoeld voor zwarte bewoners. Grote wooncomplexen maar lang niet van de omvang van de Robert Taylor Homes die later in 1962 zouden worden opgeleverd.

In 1956 kreeg burgemeester Daley toestemming van de *City Council* om te beginnen met de aanbesteding voor de Robert Taylor Homes. De omvang van het project was ongekend. In totaal 28 gebouwen met 16 verdiepingen en 4.415 woningen, waar 27.000 mensen zouden gaan wonen. Om de bouw mogelijk te maken moest eerst een voormalige zwarte woonwijk worden gesloopt. Het eindresultaat leek weinig meer op het fraaie plan uit het midden van de jaren vijftig. Alle flats waren volkomen identiek: allemaal in de grauwe kleur van beton omdat er geen geld meer was om wat kleur aan te brengen. Om dezelfde reden waren er geen balkons gebouwd, het aantal liften was gehalveerd en de constructie van waterleiding en centrale verwarming was slecht. De beloofde grasvelden en parken waren er niet gekomen. Tussen de flats lag beton, met hier en daar toch nog een enkele speelplaats voor kinderen. Erger nog, er waren geen winkels, geen scholen en geen medische voorzieningen. Burgemeester Daley zelf zou de eerste bewoners van de Robert Taylor Homes verwelkomen. In een welkomstbrief schreef de toenmalige voorzitter van de CHA, Alvin E. Rose: ‘I hope you are as proud as I am of your fine lawns and flower beds and the cleanliness of the buildings in which you reside’.¹⁰

Een paar maanden na de beslissing om te beginnen met de bouw van de Robert Taylor Homes waren de plannen bekend gemaakt voor een nieuwe snelweg dwars door Chicago, de Dan Ryan Expressway. Deze snelweg zou 14 rijbanen gaan tellen en was daarmee, althans op dat moment, de breedste autoweg ter wereld. De plannen voor de snelweg waren al ouder, maar het tracé werd nu zodanig verlegd dat de weg precies tussen de Robert Taylor Homes en het blanke deel van de Chicago Southside liep. Een onoverkomelijke barrière, die de Robert Taylor Homes zeer effectief isoleerde. De keuze om van de Dan Ryan Expressway een afscheiding tussen blank en zwart te maken, was heel bewust geweest. Het past in het beleid dat door veel Ameri-

9. Nicholas Lemann, *The promised land. The great black migration and how it changed America* (New York 1991) 91; Allen R. Hays, ‘Housing America’s poor; conflicting values and failed policies’, *Journal of Urban History* 29.3 (2002) 369-381, aldaar 370.

10. Sudhir Alladi Venkatesh, *American project. The rise and fall of a modern ghetto* (Cambridge, Mass. en London 2000) 14.

kaanse stedelijke overheden werd gevoerd en dat verantwoordelijk was voor het ontstaan van hypersegregatie.¹¹ De isolatie van de Robert Taylor Homes had ook andere oorzaken. De oorspronkelijke zwarte getto's waren nog levendige woonwijken waar een breed scala aan activiteiten plaatsvond. Er waren kerken, winkels, restaurants, theaters, bioscopen en uitgaanscentra. Ook de zwarte middenklasse had het getto nog niet verlaten en zorgde niet alleen voor financiële impulsen, maar leverde ook de *role models*, die aantoonde dat met hard werken en een goede opleiding heel wat te bereiken was. Dit oude getto was nu tegen de grond gegooid. Ook dit was geen ongelukkig toeval. Vooral in de jaren vijftig leken Amerikaanse stadsbestuurders bij voorkeur zwarte culturele centra en winkelstraten uit te kiezen voor afbraak. Thomas Sugrue laat in zijn boek *The Origins of the Urban Crisis*, zien hoe ook in Detroit snelwegen dwars door zwarte woonwijken liepen en het einde betekenden van winkelstraten, kerken, jazzclubs en zwarte instellingen.¹²

Toen de Robert Taylor Homes werden gebouwd, ging de CHA er nog van uit dat de bewoners vooral zwarte families zouden zijn uit de middenklasse. In ieder geval families waarvan de vaders een vaste baan hadden en zeker geen armlastigen.¹³ Het liep anders, al in 1962 leefde een derde van de bewoners van een bijstandsuitkering. Tussen 1967 en 1974 daalde het aantal twee-oudergezinnen met een vast inkomen tot 10 procent. Het aantal uitkerings-trekkers steeg tot 83 procent. In 1996 was dat zelfs gestegen tot meer dan 90 procent.¹⁴ Het toch al zeer lage gemiddelde inkomen van de bewoners zakte nog meer omdat de hoogte van de uitkeringen geen gelijke tred hield met de inflatie.¹⁵ Er waren verschillende redenen voor deze ontwikkeling. In de eerste plaats waren de Robert Taylor Homes veel minder aantrekkelijk voor traditionele gezinnen, dan de ontwerpers en de CHA hadden gedacht. Velen kwamen helemaal niet. Zij die wel kwamen, verdwenen weer snel door het uitblijven van de beloofde voorzieningen, de slechte staat van de gebouwen en het vandalisme. In de tweede plaats veranderde de economische positie van het getto ingrijpend. Tot het midden van de jaren zestig concentreerde het grootste deel van de industriële productie zich nog in de stadscentra. Aan het einde van dat decennium was dat niet meer zo. Fabrieken verdwenen naar lagelonenlanden of naar de Sunbelt staten. Andere bedrijven verdwenen uit het stadscentrum en vestigden zich op nieuwe bedrijfsterreinen buiten de

11. Massey en Denton, *American apartheid*, 74-78. Voor de besluitvorming zie: Cohen en Taylor, *American pharaoh*, 188-189.

12. Thomas J. Sugrue, *The origins of the urban crisis. Race and inequality in postwar Detroit* (Princeton 1996) 47.

13. Bradford Hunt, 'What went wrong', 8.

14. James F. Short Jr., 'Personal gang and community careers', in: C. Ronald Huff (ed.), *Gangs in America* (Londen 1996) 230-247, aldaar 234.

15. Bradford Hunt, 'What went wrong' 9.

stad.¹⁶ Veel mannelijke bewoners van de Robert Taylor Homes raakten hun baan kwijt. Vaak vertrokken zij, want in het Amerikaanse systeem werden alleen uitkeringen gegeven aan alleenstaande moeders, en werd samenwonen financieel onaantrekkelijk. De gevolgen voor de leeftijdsopbouw in de Robert Taylor Homes waren ingrijpend: weinig volwassenen (mannen) en veel jongeren en kinderen. Omdat de flats in de Robert Taylor Homes vrij ruim waren en bedoeld voor gezinnen, plaatste de CHA bij voorkeur grote gezinnen in vrijkomende flats wat de problemen nog eens vergrootte. Volgens D. Bradford Hunt is oververtegenwoordiging van jongeren zelfs de cruciale factor om de neergang van veel sociale woningbouwprojecten, en van de Robert Taylor Homes in het bijzonder, te kunnen begrijpen.¹⁷

De CHA kon de problemen die werden veroorzaakt door een combinatie van vandalisme, overvolle flats, de slechte bouwkundige staat en geldgebrek, al snel niet meer aan. Daarbovenop werden onder president Reagan de budgetten van woningbouworganisaties nog eens fors gekort.¹⁸ Ook andere instanties lieten het afweten. De Chicago School Board schatte bij herhaling, en met opzet, het aantal kinderen in de Robert Taylor Homes te laag in, waardoor het tekort aan scholen en lesruimte nog hoger werd. Politieagenten bleven het liefst uit de buurt. Niet functionerende liften, slechte verlichting van openbare ruimtes en onveiligheid door de slechte bouwkundige staat van de gebouwen werden als redenen opgegeven. Het maakte het voor de jeugdbendes nog gemakkelijker het leven in de Robert Taylor Homes te beheersen.

In de ogen van de Amerikaanse bevolking werden zwarte getto's, en de Robert Taylor Homes in het bijzonder, geassocieerd met bendes en daaraan gerelateerde problemen, zoals drugs, 'drive by shootings', roofovervallen, bedreigingen en zinloos geweld. De cijfers gaven hen gelijk. In 1980 leefde 0,5 procent van de bevolking van Chicago in de Robert Taylor Homes, waar in datzelfde jaar 11 procent van de moorden, 9 procent van de verkrachtingen en 10 procent van de straatberovingen plaatsvonden.¹⁹ Toen de Robert Taylor Homes werden opgeleverd waren de zwarte woonwijken van Chicago al het werkterrein van bendes. Volgens Nicholas Lemann waren bendes zelfs de voornaamste reden dat de flats veranderden van een 'oasis of decent living into a hellhole, whose residents were terrorised by constant violence'.²⁰ Het bendeprobleem zou alleen maar erger worden. Bendes in de jaren zestig waren gewelddadig. Ze maakten zich schuldig aan berovingen

16. William Julius Wilson, *When work disappears; the world of the new urban poor* (New York 1996).

17. Bradford Hunt, *Blueprint*, 180.

18. Venkatseh, *American project*, 116.

19. Marshall Kaplan en Franklin J. James, *The future of national urban policy* (Duke 1990) 64.

20. Lemann, *Promised land*, 228.

en ze gebruikten drugs. Maar er waren nog tegenkrachten en ook waren de bendes minder gewelddadig dan ze later zouden worden.²¹ Bewoonster Mabel Harris, die in 1963 een woning betrok in de Robert Taylor Homes zei er over: 'Back then, they were just kids who didn't have nothing for them in school. There were no jobs, so they would just hang out. There wasn't shooting nobody, that came later'.²² In de jaren zeventig en tachtig zouden de bendes zich ontwikkelen tot criminele organisaties, die zich bezig hielden met drugshandel en permanent oorlog voerden over hun territoria. Automatische en semiautomatische geweren werden hun favoriete wapens. Jongens van 15 of 16 jaar sloten zich aan bij de bendes. Vaak waren zij degenen die de wapens afvuurden. Nog jongere kinderen stonden op de uitkijk bij drugs-transacties en afrekeningen. 'You've got kids that they'll never grow up [...] that they'll die tomorrow [...]. If their life is worth nothing, neither is yours', aldus politiemann Billy Davis.²³ De bendeleiders waren de rijkste mannen in het getto, de nieuwe rolmodellen voor de opgroeiende kinderen. Zij waren meedogenloos, maar gaven soms ook blijk van enig sociaal gevoel, door geld te geven aan de armste moeders, buurtprojecten te steunen en in de kersttijd cadeaus uit te delen.²⁴

De Robert Taylor Homes bestaan inmiddels niet meer. Renovatie zou te kostbaar zijn geworden en waarschijnlijk ook geen oplossing kunnen bieden voor de structurele problemen van de flats. In 2005 zijn alle bewoners elders gehuisvest. In maart 2007 is de laatste flat gesloopt. Op de plaats waar eens de Robert Taylor Homes stonden, komen 2.300 eengezinswoningen, er zijn gemeenschapscentra gepland en er komen winkelcentra.

De Bijlmermeer en de Gliphoeve

In de jaren vijftig waren de ideeën van Le Corbusier ook onder Nederlandse architecten populair. In een rapport aan de regering uit 1961 werd er nadrukkelijk voor gepleit in de toekomst vooral hoogbouw te realiseren in plaats van eengezinswoningen. Volgens de schrijvers zou hoogbouw de sociale verhoudingen ten goede komen, terwijl laagbouw juist zou leiden tot vereenzaming.²⁵ In de Bijlmermeer zouden die ideeën uitgevoerd gaan worden.

21. Sudhir A. Venkatesh, 'The gangs in the community', in: C. Ronald Huff (ed.), *Gangs in America* (Londen 1996), 244-245.

22. 'Midst the handguns red flare – Chicago's Robert Taylor Homes, a public housing development' (2005), geraadpleegd via: www.wirednewyork.com.

23. 'Gang wars escalating', in: Emergency Response and Research Institute 25/4/94; www.emergency.com.

24. Venkatesh, *American project*, 254.

25. *Laag of hoogbouw wonen? De keuze van de woonvormen naar het aantal bouwlagen* (Alphen aan de Rijn 1961) 27.

De Bijlmer, zoals de wijk in de volksmond al snel zou gaan heten, zou het meest vernieuwende en meest ambitieuze bouwproject worden dat ooit in Nederland was gerealiseerd.²⁶ Hier zou de ‘Stad van Morgen’ verrijzen. De architecten Bolte en Meijer spreken in hun boek *Van Berlage tot Bijlmer* over een ‘totale controle’ over de stedelijke ontwikkeling en een ‘integrale visie’.²⁷ De Bijlmer zou in niets gaan lijken op de kleinschalige hoogbouw zoals die in de jaren vijftig op veel plaatsen in Nederland was verrezen. De flats in de Bijlmer zouden reusachtig worden, honderden meters lang. Deze flats zouden verrijzen in een parkachtig landschap, met veel ruimte voor fietsers, wandelaars, sporters en spelende kinderen. Auto’s zouden hier niet worden toegelaten. Parkeerproblemen werden opgelost door enorme parkeergarages te bouwen bij de ingang van de flats. De bewoners zouden via overdekte binnenstraten naar liften en appartementen lopen. Langs die binnenstraten zouden collectieve voorzieningen komen, medische centra, werkplaatsen en winkeltjes.²⁸ Een nieuwe metrolijn zou de Bijlmer verbinden met het centrum en er zou een groot modern winkelcentrum verrijzen. De verwachting was dat dit nieuwe woonconcept aantrekkelijk zou zijn voor een groeiende en snel welvarender wordende middenklasse. Er was veel enthousiasme voor de plannen. ‘Het is veel meer dan een plan, het is een creatie, de creatie van een totaal nieuwe woon- en leefsituatie, die afrekenet met alle beklemmende gevolgen van de autodictatuur en die een streep haalt door alle benauwende consequenties van de traditionele woningbouw’.²⁹ In de brochure *Toekomst te huur*, bedoeld voor potentiële huurders, werd de Bijlmer omschreven als ‘een heel groot Vondelpark, waarin flats zijn geplaatst’ een plek waar je ‘onbekommerd kunt rondrentelen als een paar generaties terug nog in een dorp mogelijk was’ en waar ‘de nachtegaal zingt’.³⁰

Helaas zou de werkelijkheid anders zijn. Om te beginnen waren er financiële problemen. Publieke Werken had niet voldoende geld alle ambitieuze en kostbare elementen van het plan uit te voeren. Er werd bezuinigd op het aantal liften, er kwam minder groen, de plannen om in en rond de parkeergarages informatiecentra, winkeltjes en dienstverlenende bedrijven te vestigen werden geschrapt. Ook werd besloten de flats hoger te maken om meer huurinkomsten te krijgen. De directeur van Publieke Werken werd ongerust: ‘In plaats van een voorbeeld van een moderne opzet voor een groot stedelijk

26. De naam Bijlmermeer wordt hier gebruikt voor het centrale hoogbouwgedeelte van stadsdeel Zuid Oost.

27. Wouter Bolte en Johan Meijer, *Van Berlage tot Bijlmer. Architectuur en stedelijke politiek* (Nijmegen 1981) 252.

28. Maarten Mentzel, *Bijlmermeer als grensverleggend ideaal* (Delft 1989) 127-133.

29. J. Mastenbroek, ‘Amsterdam bevestigt een reputatie’, in: *Amsterdam werkt, voorlichtingsorgaan voor de agglomeratie Amsterdam/ Noordzeekanaal* (1965) 10.

30. Gemeente Archief Amsterdam (GAA), Federatie Amsterdamse Woningbouwverenigingen, *Toekomst te huur* (ongedateerd, vermoedelijk 1968/1969).

stadsdeel, zal het resultaat niet anders zijn dan ‘normale’ woningbouw, maar dan op een onverantwoord grote schaal.³¹ Er waren meer problemen. Toen de eerste flats in 1969 werden opgeleverd, reed er nog geen metro, die zou pas in 1980 klaar zijn. Het beloofde winkelcentrum, de ‘Amsterdamse Poort’ werd pas in 1983 geopend. Hierdoor raakte de Bijlmer vanaf het begin in een isolement. De wijk ligt ingeklemd tussen de autowegen, A1, A2, en de A9. Iets verder weg, tussen de Bijlmer en het centrum van Amsterdam ligt de A10. De spoorweg Amsterdam Utrecht is een andere belangrijke barrière. Het grootste probleem was misschien nog wel dat, anders dan de ontwerpers hadden gedacht, dit nieuwe woonconcept helemaal niet zo aantrekkelijk was voor de Nederlandse middenklasse. Eengezinswoningen, met tuin en parkeerplaats voor de deur, in plaatsen als Almere, Lelystad en Hoorn, die in dezelfde tijd werden gebouwd bleken aantrekkelijker. Stadsvernieuwing in oude stads-wijken maakte de binnensteden weer tot aangename woonoorden.

Leegstand dreigde de Bijlmer bijna vanaf het begin tot een mislukking te maken. Al in 1972 was 25 procent van de eerste bewoners alweer verhuisd.³² In 1972 werd hierdoor 4,6 procent van de potentiële huuropbrengst niet geïnd, een jaar later was dat al 8,3 procent. Dat had weer belangrijke gevolgen voor het onderhoud en inrichting van de flats die nog moesten worden opgeleverd.³³ De Gemeente en de woningbouwverenigingen werden gered door de komst van Surinaamse migranten. Grote aantallen Surinamers vestigden zich rond de Surinaamse onafhankelijkheid, in 1975, in Nederland. In 1980 zouden dat er al 190.000 zijn, bijna een derde van de totale Surinaamse bevolking.

Het was voor deze nieuwkomers niet gemakkelijk om huisvesting te vinden. De verdeling van huurhuizen was in Nederland in de jaren zeventig nog strikt gereguleerd.³⁴ Niet alleen inkomen en familiesituatie waren belangrijk, maar ook (en vooral) de periode die men was geregistreerd bij Gemeente of woningbouwvereniging. Normaal gesproken moest men jaren zijn ingeschreven om in aanmerking te komen voor een goedkope huurwoning in Amsterdam. Het zal duidelijk zijn dat de meeste Surinamers dat niet waren. Omdat ook particuliere huiseigenaren aarzelden om te verhuren aan Surinamers, was het voor hen niet gemakkelijk om een woning te vinden en waren zij vaak aangewezen op overvolle, veel te dure pensions.³⁵ De leegstaande ruime flats in de Bijlmer leken een goede oplossing voor de Suri-

31. GAA, Ontwikkeling van de woningbouwprojecten in de Bijlmer, 28-7-1967.

32. KEI Kenniscentrum Stedelijke Vernieuwing, www.keicentrum.nl (2006).

33. M. van Veghel en J. Wassenberg, *Stedelijke vernieuwing in de Bijlmermeer: bewoners over de toekomst van Grubbehoefte en Grunder* (Delft 1999) 51.

34. Voor het huisvestingsbeleid ten opzichte van migranten zie: Janneke Jansen, *Bepaalde huisvesting* (Amsterdam 2006).

35. W.E. Biervliet, *Interim onderzoek; beleid en faciliteiten* (Amsterdam 1976) 8-9.

naamse huisvestingsproblemen. De woningbouwverenigingen in de Bijlmer hoefden geen rekening te houden met de regels die het elders in de stad voor Surinamers zo moeilijk maakten een woning te vinden.³⁶ Bovendien waren Surinamers, anders dan leden van andere minderheden, bereid een fors deel van hun inkomen te besteden aan woonruimte.³⁷ Woningbouwverenigingen gingen actief Surinaamse bewoners werven. ‘Wij discrimineren niet’ adverteerde woningbouwvereniging Ons belang in Surinaamse kranten.³⁸ Al gauw ging het vliegtuig uit Paramaribo de ‘Bijlmer expres’ heten en vertrokken grote aantallen Surinamers rechtstreeks van Schiphol naar de Bijlmer. Lang niet alle nieuwe bewoners konden hun nieuwe woning betalen. Vaak werd dat opgelost door onderhuur of door familie en vrienden in huis te nemen, wat onder Surinamers zeer gebruikelijk is. ‘Maar nooit van mijn leven zou ik tegen een familielid zeggen, ‘het is hier te vol je kan er niet meer bij’, vertelde een Surinaamse Bijlmerbewoonster in 1976 aan *Het Parool*.³⁹ In 1986 woonden al 13.000 Surinamers in de Bijlmer, 32 procent van de totale Bijlmerbevolking.⁴⁰

Van alle Bijlmerflats is de naam van de Gliphoeve, eigenlijk twee flats, Gliphoeve I en Gliphoeve II, het meest verbonden met de Surinaamse migratie.⁴¹ Binnen enkele jaren na de oplevering, in 1971, was bijna 90 procent van de 2100 bewoners van Gliphoeve I van Surinaamse afkomst. Woningbouwverenigingen Ons Belang en Zomers Buiten plaatsten direct na de oplevering veel Surinaamse gezinnen in de Gliphoeve flats. De woningbouwcorporaties, die verantwoordelijk waren voor de andere flats, waren voorzichtiger en probeerden een evenwicht te bewaren tussen de verschillende groepen huurders.⁴² Bang om de Gliphoeve te overheersend Surinaams te maken, besloot Ons Belang geen flats meer te verhuren aan Surinamers en alleen Nederlanders toe te laten. Het gevolg was leegstand. Er woonden al zoveel Surinamers dat blanke Nederlanders geen belangstelling meer hadden voor appartementen in de Gliphoeve.⁴³ Surinaamse organisaties werden steeds bozer. Al in

36. Wim Blauw, ‘Housing segregation for different population groups in the Netherlands’, in: Elizabeth D. Hutman e.a. (eds.), *Urban housing; Segregation of minorities in Western Europe and the United States* (Durham 1991) 43-62, aldaar 51.

37. H. van Amersfoort, *Etnische woonpatronen; vier benaderingen van woonsegregatie toegepast op Amsterdam* (Amsterdam 1987) 35.

38. Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 89.

39. *Het Parool* 27/1/1976.

40. Mentzel, *Bijlmermeer*, 213.

41. In dit artikel zal alleen een onderscheid tussen Gliphoeve I en II worden gemaakt wanneer dat relevant is.

42. GAA, Stichting Beheersraad Welzijnswerk Surinamers – Antillianen Bijlmermeer 27/2/1972 5187. A 417.

43. GAA, ‘Verslag Beraadsgroep’ 30/8/1974 in: *Archief van de Secretarie; Afdeling Volkshuisvesting en gedeponeerde archieven* 5187. A 417.

1972 wees de Stichting ter Bevordering van het Welzijn van Surinamers in Amsterdam (Welsuria) er op dat de Gemeente bedragen tot 14 gulden per dag per persoon betaalde voor huisvesting van Surinamers in pensions. In een brandgevaarlijk pension aan de Warmoestraat, waar negen gezinnen woonden, leverde dat de uitbater 3.600 gulden per gezin per maand op. Bewuste leegstand van appartementen in de Bijlmer was in dat licht absurd.⁴⁴ In juni 1974 namen Surinaamse woningzoekenden het recht in eigen hand. Zij kraakten ruim 80 van de 100 leegstaande woningen. De Gemeente wist zich geen raad, ontruiming was geen reële mogelijkheid. De spanningen zouden te hoog op kunnen lopen en er waren geen gegadigden voor de woningen na een eventuele ontruiming.⁴⁵ Uiteindelijk vond men een oplossing. De Gliphoeve zou voortaan een sociaal huisvestingsproject worden. Alle krakers die langer dan een jaar in Nederland woonden kregen een huurcontract. Krakers van appartementen in andere flats zouden daar weg moeten en zij zouden een appartement elders in de Gliphoeve aangeboden krijgen.⁴⁶ Het besluit betekende dat de Gemeente Amsterdam van de Gliphoeve de facto een Surinaamse flat maakte. Dat men zich dat heel goed realiseerde, blijkt uit het feit dat werd afgesproken dat blanke bewoners die uit de Gliphoeve weg wilden, financiële steun zouden krijgen.⁴⁷ Volgens een bericht in het *Gemeentebled* kwam men al snel weer terug op het idee van de Gliphoeve een sociaal huisvestingsproject te maken, omdat het 'isolement bevorderend' zou zijn, maar er was al geen weg meer terug.⁴⁸

Het betekende niet het einde van de kraakacties. Vooral Gliphoeve 11, waar nog een flink aantal Nederlanders woonde, kreeg nu te maken met leegstand en krakers. De nieuwe kraakacties waren minder omvangrijk, maar de problemen bleven hetzelfde. De Gemeente en woningbouwvereniging Zomers Buiten probeerden een evenwichtige verdeling van de bewoners te realiseren, maar dat lukte niet. In een paar maanden van 1975 nam het aantal door Nederlanders bewoonde flats af van 150 tot 60.⁴⁹ De overgebleven blanke bewoners deden een dringend beroep op de Gemeente om de 'vorming van een zwart getto' tegen te gaan.⁵⁰ In een brief aan de gemeentelijke Stuurgroep Gliphoeve schreven zij over de vervuiling, bedreigingen en aanrandingen, die het leven in Gliphoeve 11 in feite ondraaglijk maakten en vroegen zij een keuze te maken: of Gliphoeve 11 behouden voor gemengde bewoning, of er

44. GAA, Brief aan de ministers Engels, Udink en B en W van Amsterdam 3/2/1972, in: *Archief van de Secretarie* 417.

45. GAA, Begeleidende brief bij de Notitie Kraakacties Gliphoeve 31/7/74: *Archief van de Secretarie* 417.

46. GAA, Persbericht van de gemeente Amsterdam 3/9/74: *Archief van de Secretarie* 417.

47. GAA, Verslag Beraadsgroep 30/8/1974: *Archief van de secretarie* 417.

48. *Gemeentebled* (1974) 2085.

49. *Het Parool* 15/7/1975.

50. *Ibidem*.

een opvangcentrum van te maken, maar dan ook de blanke gezinnen te helpen te vertrekken.⁵¹ Een ambtenaar suggereerde dat het misschien aanbeveling zou verdienen Nederlanders die in de Gliphoeve zouden willen blijven wonen een financiële tegemoetkoming te geven, een plan dat nooit is uitgevoerd.⁵²

De Gliphoevebewoners behoorden tot de armste en minst kansrijke van de Bijlmer. Een ambtelijk rapport uit 1981 was daar duidelijk over. De helft van de bewoners verdiende eind jaren zeventig minder dan het minimumloon, 26 procent had helemaal geen inkomen, terwijl slechts 11 procent boven modaal verdiende.⁵³ Voor andere flats waren die cijfers respectievelijk 36, 20 en 27 procent.⁵⁴ Cijfers over het opleidingsniveau gaven eenzelfde beeld: 58 procent van de Gliphoevehuurders had maximaal een lagere schoolopleiding gehad en maar één procent had meer dan een mavo-diploma. In andere Bijlmerflats was dat 33 en 14 procent.⁵⁵ De Gliphoevebewoners vormden een ‘restcategorie’ volgens een andere ambtelijke nota.⁵⁶ Vaker dan elders in de Bijlmer kozen de bewoners ervoor om vrienden en familieleden in huis te nemen. Het gevolg was dat de Gliphoeve nog meer dan de andere flats overbevolkt raakte. In 1976 waren er tenminste 200 appartementen waarin te veel mensen leefden. Vijftienvijftig procent van de Surinaamse gezinnen deelde de flat met andere gezinnen. In één geval leefden er 16 mensen in een driekamerflat, in een ander geval zelfs 24 in een vierkamerflat.⁵⁷ De Surinaamse bewoners zullen dat vaak minder erg gevonden hebben dan Nederlandse ambtenaren en journalisten. Voor ze naar de Gliphoeve kwamen, hadden ze vaak onder mensonterende omstandigheden in een contractpension geleefd, waar het niet abnormaal was dat acht mensen op één kamer woonden.⁵⁸ Het aantal jongeren in de Gliphoeve was hoog. De leeftijdsopbouw van Surinamers in de Bijlmer was al anders dan van de Nederlanders: 45 procent was jonger dan 20 jaar, terwijl dat bij Nederlanders slechts 21 procent was.⁵⁹ Omdat de woningbouwverenigingen in de Gliphoeve nog eens extra veel grote gezinnen hadden geplaatst, waaronder 25 procent eenoudergezinnen,

51. GAA, Comité bewoners Gliphoeve II, *Brief aan Stuurgroep Gliphoeve* (1975) 5187. A 418.

52. GAA, *Notitie van de Afdeling Volkshuisvesting aan de Wethouder; ongerustheid Gliphoeve II bewoners over toekomst Gliphoeve II*. 5187. A 418.

53. GAA, W.E. Biervliet, *Bewonersonderzoek Gliphoeve* (1976) 27. Door het grote verloop in de flats en door de omvangrijke illegale bewoning verschillen de cijfers die in de diverse nota's, rapporten en verslagen worden gegeven van elkaar, maar de trend is overal hetzelfde.

54. GAA, *Rapportage van de Werkgroep Onderzoek Volkshuisvesting E/G Buurt* (1981) 33.

55. *Ibidem*, 33.

56. J.B. Spruijtenburg, *Nota Gliphoeve* (1977) 70.

57. Biervliet, *Bewonersonderzoek Gliphoeve*, I.

58. Maria van Diepen en Ankie de Bruijn, *De kraakacties in de Bijlmer* (Amsterdam 1977) 17.

59. *Rapportage E/G Buurt*, 31.

was de gemiddelde leeftijd in de Gliphoeve nog lager geworden. In 1975 was bijna 70 procent van de Gliphoevebewoners jonger dan 24 jaar.⁶⁰

We zagen al dat overbevolking en een oververtegenwoordiging van jongeren belangrijke oorzaken waren voor het verval van de Robert Taylor Homes. Dezelfde oorzaken lagen ten grondslag aan veel van de problemen waarmee de Bijlmer en de Gliphoeve in het bijzonder werden geconfronteerd. Intensief gebruik van liften, openbare ruimtes, maar ook van elektriciteit en van de verwarmingssystemen leidde tot onderhoudsproblemen. Vandalisme en huurachterstand door kraakacties en het onvermogen van bewoners om op tijd de huur te betalen, vergrootten de problemen. Vuilnismannen voelden zich bedreigd door jeugdbendes en wilden nog maar één keer in de week vuilnis ophalen, wat volstrekt onvoldoende was en tot ernstige vervuiling leidde.⁶¹ Post werd niet meer bezorgd omdat de brievenbussen waren vernield.⁶² Jongeren in de Gliphoeve konden moeilijk werk vinden, verveelden zich en voelden zich gediscrimineerd door blanken. De hele situatie vormde een goede voedingsbodem voor bendevorming, criminaliteit en drugsgebruik.⁶³ Alleen al in mei, juni en juli 1977 kwamen er 71 aangiftes binnen bij de politie in de Bijlmer over berovingen, vooral van oudere mensen. Een groep van 40 tot 50 jongeren zou hiervoor verantwoordelijk zijn.⁶⁴ De politie gaf aan weinig te kunnen uitrichten door gebrek aan mankracht en tegenwerking door de bewoners.⁶⁵

De reputatie van de Gliphoeve verslechterde snel. In een artikel in *Het Parool*, uit 1975, onder de kop 'Toestand explosief in Gliphoeve Flats' en met als subkop, 'Agressie neemt grote vormen aan', wordt gesproken over een 'halfcriminele subcultuur'. Het artikel maakte melding van verveelde jongeren in de binnenstraten die pistolen leegschoten tegen het plafond, liften stilzetten om vrouwen aan te randen, politieagenten die niet alleen de flat in durfden te gaan en over drugs, gokhuizen en bordelen.⁶⁶ Ook Surinaamse organisaties gingen zich zorgen maken. De 'Stichting Beheersraad Welzijnswerk Surinamers-Antillianen Bijlmermeer' constateerde dat het 'stigmatiserende effect' van de Gliphoeve een negatief effect had op de arbeidskansen van jongeren. Herralde Axwijk, secretaris van de (Surinaamse) Beheersraad Gliphoeve zei in *Het Parool* dat de Gemeente van de Gliphoeve een strafhok

60. GAA, *Nota inzake een geïntegreerd beleid tot opheffing van achterstandssituaties van de bewoners van Gliphoeve e.o.* (Amsterdam 1975) 3. 5470 627.

61. *Nota Gliphoeve*, 2.

62. *Rapport Stuurgroep Gliphoeve* (Amsterdam 1975).

63. Spruijtenburg, *Nota Gliphoeve*, 4.

64. GAA, J.B. Spruijtenburg, *Project Gliphoeve: conclusies en beleidspunten (discussiestuk)* (1977) 1-2.

65. *Nota Gliphoeve*, 7.

66. *Het Parool*, 23/5/1975.

had gemaakt.⁶⁷ Het Maatschappelijk Centrum Bijlmer zag stigmatisering en isolatie als gevolg van de golf aan negatieve publiciteit.⁶⁸

Overheidsinstanties gingen zich zorgen maken. In 1975 constateerde een Ambtelijke Stuurgroep Bijlmermeer dat de ‘totale woonsfeer’ in de Bijlmer aangetast werd door de problemen met de Gliphoeve. Woningbouwvereniging Ons Belang kreeg het verwijt te bang te zijn geweest voor de mogelijke financiële gevolgen van leegstand, en daardoor geen rekening te hebben gehouden met de gevolgen van haar beleid voor de bewoning.⁶⁹ Tussen 1975 en 1982 verschenen er veel meer rapporten en nota’s waarin de problematiek van de Gliphoeve werd belicht en mogelijke oplossingen werden aangedragen. Voortdurend worstelden de opstellers met het probleem dat er aan de ene kant begrip was voor de behoefte aan woonruimte onder de Surinaamse Nederlanders, terwijl aan de andere kant gettovorming moest worden voorkomen. Het bleek lastig deze twee tegenstrijdige belangen met elkaar te verenigen, vooral omdat de hele geschiedenis van de Gliphoeve zich afspeelde tegen de achtergrond van een doorgaande massamigratie uit Suriname.

Aanvankelijk zocht men de oplossing in het aantrekken van extra geld voor renovatie. Die benodigde bedragen gingen de mogelijkheden van de woningbouwverenigingen Ons Belang en Zomers Buiten ver te boven. Op grond van de afspraken gemaakt bij de start van het ‘Project Gliphoeve’ in 1975 nam het Ministerie van Volkshuisvesting die kosten voor haar rekening. Een jaar later nam de Gemeente Amsterdam een aantal andere taken van de woningbouwverenigingen over.⁷⁰ De financiële inspanningen hadden enig resultaat. Volgens de *Raamnota* uit 1980 waren de leefomstandigheden van de flat inderdaad verbeterd, maar aan de dieper liggende oorzaken van de problemen was nog niets gedaan.⁷¹ In een ‘zeer vertrouwelijk’ discussiestuk had J.B. Spruijtenburg, consulent migrerende groepen op de afdeling sociale zaken, al in 1977 geschreven over de problemen die ontstonden door het ‘wegtrekken van ‘blanke’ sociaalvaardigen en de komst van sociaal-zwakkeren’ in de G-Zone. Hij zag maar één oplossing: het weer op redelijk peil brengen van de verhouding blank/zwart. Tijdelijke leegstand zou dan wel onvermijdelijk zijn.⁷² Opvallend is dat ambtenaren en beleidsmakers het woord ‘getto’ niet in de mond wilden nemen. In de *Raamnota* uit 1980 werd gesproken over een ‘concentratiegebied’ en werd met instemming verwezen naar de sociaal-geograaf Van Amersfoort die vond dat er alleen van een ‘echt’ getto kon worden gesproken als bijna

67. *Het Parool*, 27/5/1975.

68. Maatschappelijk Centrum Dienstverlening, *Project Gliphoeve en omgeving* (1975) 5.

69. *Rapport Stuurgroep*.

70. *Nota Gliphoeve* F1.

71. GAA, *Raamnota Gliphoeve, flat in de E-G Buurt van de Bijlmermeer – van flatproject naar buurtproject* (1980) B9.

72. Spruijtenburg, *Project Gliphoeve*, 5.

Glyphoeve met parkeergarage, 5 augustus 1975. Foto Hans van den Bogaard. Collectie IISG BG B 16/905.

100 procent van de bewoners dezelfde etnische achtergrond zou hebben.⁷³ Getto of niet, uiteindelijk werd in 1983 toch besloten tot een zeer ingrijpende renovatie. In de nota *Laatste kans Glyphoeve* werden als redenen genoemd: de ‘steeds nadrukkelijker aanwezigheid van drugsdealers en junkies in de binnenstraten’ en de ‘inbraken, bedreigingen en berovingen (die) elkaar in steeds sneller tempo opvolgen’.⁷⁴ Belangrijker echter lijkt de onverwachte leegloop van de Glyphoeve te zijn. Afname van de migratie uit Suriname en de groei van het Amsterdamse woningaanbod lijken hiervoor verantwoordelijk. Vanaf begin 1982 was er in de Glyphoeve sprake van een structurele leegstand. Waar elders in de Bijlmer de leegstaand opliep tot 7 procent was dat in de Glyphoeve (I en II) al gauw meer dan 20 procent.⁷⁵ Het negatieve beeld van de Glyphoeve was hier de oorzaak van en alleen een zeer intensieve renovatie zou hierin verandering kunnen brengen. Belangrijke elementen uit de oorspronkelijke opzet zoals binnenstraten en parkeergarages zouden verdwijnen. De beladen naam Glyphoeve diende plaats te maken voor Gelders Hoofd en Gravestein.

73. Raamnota D1.

74. GAA, *Laatste kans voor Glyphoeve, een plan voor ‘behoud’ en ‘herstel’ van een Bijlmerflat* (1983) 7.

75. *Ibidem*, 5.

De renovatie van de Gliphoeve loste de problemen van de Bijlmer niet op. In de ogen van de Nederlandse bevolking bleef de Bijlmer onveilig, vervuild en het terrein van gevaarlijke jeugdbendes. De meeste Nederlanders zagen geen verschil tussen de Gliphoeve en de andere Bijlmerflats. Helemaal ongelijk hadden ze niet. De problemen van de Gliphoeve waren op veel plaatsen in de Bijlmer terug te vinden, zij het meestal op kleinere schaal. Voor een deel waren die problemen terug te voeren op elementen uit de oorspronkelijke plannen die er op papier prachtig hadden uitgezien, maar in werkelijkheid angstgevoelens en gevaren opriepen. De lange binnenstraten die men door moest lopen om bij de lift naar het eigen appartement te komen, gaven vooral ’s nachts een onveilig gevoel. Vooral ook omdat de beloofde gezellige winkeltjes en restaurants er niet waren gekomen. De parkeergarages en de smalle gangen en trappen van garage naar binnenstraat werden door de bewoners het liefst gemeden. De scheiding van verkeersstromen betekende dat voetgangers en fietsers zich juist onveilig gingen voelen. De groene gebieden werden na het invallen van de duisternis als ‘verlaten en onheilspellend’ ervaren. De massaliteit van de opzet zorgde ervoor dat er geen gemeenschapsgevoel ontstond.⁷⁶ Hoewel een *Interim-rapport* uit 1979 nog leek te suggereren dat de onveiligheidsgevoelens van Bijlmerbewoners meer te wijten waren aan inbeelding en negatieve berichtgeving in de media, was er in werkelijkheid wel degelijk gegronde reden om voorzichtig te zijn in de Bijlmer.⁷⁷ Volgens de criminoloog De Haan was de kans om in de Bijlmer beroofd te worden negen keer hoger dan elders in de stad. Veel van de berovingen vonden plaats in openbare ruimtes, binnenstraten, parkeergarages, liften en trappenhuizen.⁷⁸

Opnieuw bogen ambtelijke werkgroepen zich over de vraag hoe de Bijlmer leefbaarder zou kunnen worden gemaakt. In de jaren tachtig werd vooral gezocht naar maatregelen ter verhoging van de veiligheid, meer sociale controle, betere verlichting en videocamera’s. Het hielp weinig. De reputatie van de Bijlmer bleef slecht. In de subsidieaanvraag *No Ghetto*, uit 1994, worden de problemen nog eens op een rijtje gezet. Van de Bijlmerbevolking was 43 procent op een of andere manier afhankelijk van een uitkering. Het landelijke werkloosheidspercentage was 7,5 procent en in Amsterdam als geheel 13,3 procent.⁷⁹ Volgens de opstellers van de aanvraag was dan ook niet het grote

76. Een uitgebreide beschrijving van deze problemen en de gevoelens van de bewoners is te vinden in het *Interim-rapport knelpuntenonderzoek Bijlmermeer* (1979).

77. *Interim-rapport*, 40-41. In: *Woonomgeving Hoogbouw* (Amsterdam Stadsdeel Zuidoost eind jaren tachtig) wordt sterk de nadruk gelegd op het gevoel van ‘subjectieve onveiligheid’ onder de Bijlmerbewoners.

78. Willem de Haan, ‘Berovers in de Bijlmer. Schattingen van groepen, daders van diefstal en geweld in Amsterdam Zuidoost’, *Tijdschrift voor Criminologie* 36 (1994) 168-183, aldaar 168.

79. *No ghetto; the urban renewal of the Bijlmermeer. Aanvraag in het kader van het Europese Programma Urban* (Amsterdam 1994) 11, 15.

aantal allochtonen de oorzaak van de problemen in de Bijlmer, maar langdurige werkloosheid. Twee op de drie Bijlmerbewoners zei bang te zijn binnenkort slachtoffer te worden van een misdrijf. Velen leefden in een gedwongen isolement omdat ze in het donker niet meer de straat opdurfden.⁸⁰ Er was een voortdurende uitstoot van kansrijken en een instroom van kansarmen.⁸¹ Een conclusie die Spruijtenburg in 1977, in minder politiek correcte bewoordingen, ook al had getrokken.

Twee jaar eerder was de aandacht van Nederlandse beleidmakers en het Nederlandse publiek ook al gericht op de Bijlmer. Op 4 oktober 1992 stortte een El Al vrachtvliegtuig neer op de Bijlmerflats Kruitberg en Groenhoven. De gebouwen werden zwaar beschadigd en er kwamen 43 mensen om. In eerste instantie ging de aandacht natuurlijk uit naar de humanitaire aspecten van de ramp, maar al snel vielen ook andere zaken op. De 43 slachtoffers bleken afkomstig te zijn uit twaalf verschillende landen. Ook was er veel aandacht voor het feit dat het lange tijd niet goed mogelijk was het aantal slachtoffers goed in te schatten vanwege het grote aantal illegalen in de getroffen flats.⁸² Plotseling realiseerde men zich dat de Bijlmer een multi-etnische gemeenschap was geworden en niet alleen een Surinaamse woonwijk.

Inmiddels waren de woningbouwvereniging(en) en de deelraad Zuidoost het eens geworden over een reorganisatieplan dat een fundamentele breuk zou betekenen met de ideeën van de ontwerpers uit de jaren zestig.⁸³ Een kwart van de hoogbouw zou plaats dienen te maken voor traditionele eengezinswoningen. Na overleg met de bewoners werd besloten om nog meer hoogbouw te slopen. Slechts een klein aantal flats zal het oorspronkelijke karakter behouden. Het optimisme over de toekomst van de Bijlmer werd nog eens extra gevoed door het feit dat net buiten de Bijlmer een omvangrijk nieuw kantoren- en bedrijventerrein is gebouwd. Daar bevinden zich ook de Amsterdam Arena, de Heineken Music Hall en een nieuw winkelcentrum. Hierdoor is veel nieuwe werkgelegenheid ontstaan vooral voor goed geschoolde mensen. De meeste Bijlmerbewoners voldoen niet aan de gestelde eisen en het blijft de vraag of de problemen van de Bijlmer op korte termijn echt opgelost gaan worden. Hoopgevend is in ieder geval wel dat het beleid om via de bouw van traditionele eengezinswoningen, de Bijlmer weer aantrekkelijk te maken voor de middenklasse, succesvol lijkt te zijn. Vooral een nieuwe zwarte middenklasse van, Surinamers, Antillianen en ook Gha-

---

80. Ibidem, 17.

81. Ibidem, 1.

82. Parlementaire enquête vliegcrash Bijlmermeer, *Een beladen vlucht. Waarheidsvinding en lessen voor de toekomst* (Den Haag 1999) 176.

83. 'Nieuwe Bijlmer moet zich nu bewijzen', *nul* 20; *Tijdschrift voor Amsterdams woonbeleid* (2003) 11.

nezen lijkt een voorkeur te hebben voor woningen in de nieuwe laagbouwwijken.⁸⁴

De Robert Taylor Homes en de Bijlmer: een vergelijking

De Robert Taylor Homes en de Bijlmer zijn met elkaar vergeleken omdat zij binnen hun land extreme voorbeelden zijn van gettovorming, segregatie en de daaraan verbonden problemen. De twee wijken vertoonden verder grote overeenkomsten in de architectonische visie die aan de oorspronkelijke ontwerpen ten grondslag lag en de extreme isolatie doordat de wijken ingeklemd lagen tussen spoor- en autowegen. De korte geschiedenis van de Gliphoeve bood nog eens extra vergelijkingsmogelijkheden door de sterke etnische concentratie in die flat. Een laatste overeenkomst is dat tegenwoordig de Robert Taylor Homes geheel en de Bijlmer voor een groot deel zijn afgebroken.

Heeft de vergelijking iets opgeleverd? Er zijn duidelijke overeenkomsten. In de mislukking van deze twee vernieuwende hoogbouwprojecten heeft de architectuur een belangrijke rol gespeeld. Mede door het uitblijven van de verfraaiingen die de flats aantrekkelijker hadden kunnen maken, bleven er betonkolossen over die een naargeestige indruk maakten. Elementen uit de oorspronkelijke plannen die de leefbaarheid hadden moeten verbeteren, vergrootten in werkelijkheid alleen maar gevoelens van onveiligheid. Woonproblemen als kapotte liften, defecte vuilstortkokers, vuilniszakken die naar beneden werden gegooid en het lopen langs de flats gevaarlijk maakten, stemden soms tot in de details overeen. Ondanks de overeenkomsten zijn de verschillen echter groter. In de Robert Taylor Homes woonden 27.000 mensen, in de Gliphoeve ‘slechts’ 2.100. In de Bijlmer als geheel wonen weliswaar 40.000 mensen, maar daar is de bevolkingssamenstelling wezenlijk anders. Deze is etnisch veel meer divers en de middenklasse is er nooit helemaal verdwenen. In Nederland was de Gliphoeve uniek en ook de Bijlmer als geheel is uitzonderlijk.⁸⁵ De Robert Taylor Homes daarentegen mogen dan wel extreem zijn geweest, alle grote Amerikaanse steden kennen vergelijkbare getto’s. Alleen in Chicago zelf zijn er al meerdere. Hoewel de problemen op zich grote overeenkomsten vertonen, is er een groot verschil in intensiteit. De problemen in de Robert Taylor Homes (en alle andere Amerikaanse getto’s) zijn extremer. Om een voorbeeld te geven. In één weekend in 1994 waren er in de Robert Taylor Homes 300 schietincidenten waarbij 14 doden

84. KEI Kenniscentrum stedelijke vernieuwing; www.keikenniscentrum.nl, 17/3/2003.

85. Alleen Hoogvliet bij Rotterdam is misschien vergelijkbaar. Zie: Hanneke Verbeek, *De overblijfselen van een getto? Onderzoek naar territoriale stigmatisering in de Rotterdamse deelgemeente Hoogvliet* (MA eindschrift, RU Leiden 2009).

vielen.⁸⁶ Op dit moment (eind 2009) maakt men zich in Amsterdam grote zorgen over het feit dat er dit jaar 22 schietincidenten zijn geweest met drie dodelijke slachtoffers. Ernstig natuurlijk, maar onvergelijkbaar met de Amerikaanse situatie.⁸⁷

Het overheidsbeleid was wezenlijk verschillend en de belangrijkste reden dat in de Nederlandse verhoudingen nooit 'Amerikaanse toestanden' zijn ontstaan. De Robert Taylor Homes zijn opgezet als een gesegregeerd gebied. In de vergiftigde Amerikaanse raciale verhoudingen was de bouw van een multiraciale woonwijk ondenkbaar. Toen in de jaren vijftig de bestuurders van de CHA toch plannen maakten voor de bouw van een raciaal gemengde wijk, werd dat door het stadsbestuur onmiddellijk afgewezen. In de Bijlmer ontstond segregatie doordat de beoogde bewoners niet kwamen of weer snel verhuisden. De onverwachte massale migratie uit Suriname die samenviel met een dreigende leegstand, zorgde voor een onbedoelde verandering van de etnische samenstelling van de wijk. Toen dat tot problemen leidde, werd er ingegrepen, de Gliphoeve werd volledig gerenoveerd, de bevolkingssamenstelling veranderde en om nog eens extra duidelijk te maken dat er iets was veranderd verdween de naam Gliphoeve. Ook toen al, in de jaren zeventig, was een van de belangrijkste argumenten om in te grijpen het feit dat men wilde voorkomen dat er een 'Amerikaans' getto zou ontstaan. Anders dan in Chicago zaten bestuurders en ambtenaren in dat opzicht altijd op één lijn.

De renovatie van de Gliphoeve was vooral bedoeld om de negatieve beeldvorming rond deze flat de kop in te drukken. Het bleek echter al te laat. De negatieve reputatie van de flat had inmiddels de hele Bijlmer besmet. De veel grotere etnische diversiteit van dat gebied is daarbij van ondergeschikt belang. Niet etnische afkomst, en ook niet de economische (klasse) positie, maar de buurt bepaalde het beeld van de buitenwereld. Dat klopt met de conclusies van Wacquant. Het is echter maar zeer de vraag of Bijlmerbewoners zo gemakkelijk aan dat beeld kunnen ontsnappen door simpelweg te verhuizen. Het Bijlmer-stigma lijkt hardnekkig te zijn. Misschien niet zo hardnekkig als de antizwarte vooroordelen die ten grondslag lagen aan de vooroordelen tegen de bewoners van de Robert Taylor Homes, maar niettemin moeilijk af te breken en ook met een raciaal/etnisch element. Bijlmerbewoners worden gezien als zwart en Surinaams, ook wanneer ze uit Ghana, Ecuador of Pakistan komen. Maar (witte) Nederlandse Bijlmerbewoners lijken niet onder het stigma te vallen.

86. 'Gang wars escalating; Youthful assassins', in: *Emergency Response and Research Institute* (www.emergency.com) (1994).

87. De Gliphoeve kende veel problemen, maar over dodelijke slachtoffers en moorden is in de archiefstukken niets te vinden.

Over de auteur

Chris Quispel (1947) is als universitair docent in de sociale geschiedenis verbonden aan de Universiteit van Leiden. Hij houdt zich vooral bezig met de geschiedenis van racisme. Hij publiceerde vooral over de geschiedenis van de relatie tussen blanken en zwarten in de Verenigde Staten. In 2002 verscheen van zijn hand het boek *Hardnekkig Wantrouwen; de relatie tussen blank en zwart in de vs.*

E-mail: g.c.quispel@hum.leidenuniv.nl